

QUEER, BIOPOLITIikka JA BIOETIikka

Lotta Kähkönen ja Tiia Sudenkaarne

Queeriin bioetiikkaan ja biopolitiikkaan keskittyvä teemanumero jatkaa *SQS-lehden* edellisen, *Pervot parantumiset ja parantamiset* -numeron aiheista. Kysymykset terveydestä, sairaudesta, hyvinvoinnista ja niiden kontrolloimiseen liittyvästä vallasta ja normatiivisuudesta linkittyvät queer-tutkimuksen kontekstissa Michel Foucault'n perintöön, biopolitiikkaan ja bioetiikkaan. Biopolitiikka on Foucault'n ajattelusta periytyvä käsite, jota on sovellettu, kritisoitu ja teoretisoitu uudelleen eri tieteen aloilla. Biopolitiikan käsite on ollut käytössä eri merkityksessä jo ennen Foucaultia, eivätkä kaikki nykyiset teoreettiset lähestymistavat liity puhtaasti Foucault'n teoretisoimiin biopolitiikan, biovallan ja hallinnan käsitteisiin vaan pyrkivät myös tietoisesti ylittämään foucault'laisen käsityksen (ks. esim. Clough ja Willse 2011). Termin saamat monet merkitykset hankaloittavat ymmärrystä siitä, mitä biopolitiikalla kulloinkin tarkoitetaan: Kuvaako se aikakautta, yhteiskuntaa vai instituutioita (Mills 2018, 1–2)? Tästä eri lähestymistavat eivät olekaan yksimielisiä. Terminä biopolitiikka esiintyy tiuhaan etenkin ihmistieteiden kontekstissa ja tutkimuksissa, joissa tarkastellaan biolääketieteen ja teknologian murrosten vaikutuksia ihmiselämään.

Ruumiin kuri ja ihmislajin hallinta

Foucault'n näkökulmasta biopolitiikassa, joka kytkeytyy kurinpitovallan rinnalle 1700-luvulla kehittyvään biovalttaan, on kyse politiikan järjestyk-

sessä tapahtuvasta käänteestä, jossa ihmislajin elämälle ominaiset ilmiöt ja biologinen oleminen tulevat tiedon ja vallan järjestyksen alaisuuteen – poliittisten tekniikoiden ja säätelyn alueelle. Foucault puhuu myös biovallasta, joka on merkityksiltään limittäinen biopolitiikan käsitteen kanssa. Catherine Mills erittelee, miten Foucault'n biovallan käsityksessä yhdistyvät *Tarkkailla ja rangaista* -teoksessa kehitelty kurinpitovalta ja *Tiedontahto (Seksuaalisuuden historia: I osa)* -teoksen viimeisessä luvussa 'biopolitiikaksi' nimetty vallan muoto. Biovallassa operoi yhtäältä vallan järjestys, joka kohdistuu yksilöidyn ihmisruumiin ominaisuuksien optimoimiseen ja kontrolliin, ja toisaalta väestön biopolitiikka. Foucault liittää biovallan syntymisen muutokseen, jossa yhteiskunnallinen kiinnostus kääntyy seksuaalisuuteen, mutta myöhemmässä tuotannossaan hän korostaa myös rodun käsitteen ja rasmin merkitystä biovallan muodostumisessa (Mills 2018, 15–17). Foucaultin biopolitiikka kohdistuu ihmislajin biologisten piirteiden mittaamiseen väestöryhmien tasolla. Mittaamisen, arvioinnin ja hierarkkisoivan arvottamisen pohjalta syntyneet normit korostuvat juridisen vallan kustannuksella ja ohjaavat sosiaalisia käytäntöjä. (Foucault 1998, 99–103.) Tästä näkökulmasta biopolitiikassa on kyse tiedon tuottamisen tavasta, strategiasta ja politiikasta, jonka perustana toimivat mittaamisen ja tilastojen kautta abstrahoidut ihmislajin syntymää, sairauksia ja kuolemaa koskevat piirteet ja niitä koskevat keskiarvot. Thomas Lemken (2011, 5) sanoin elämästä on tullut mittaamisen myötä itsenäi-

SQS
1–2/2018

I

Johdanto

Lotta
Kähkönen
ja
Tiia
Sudenkaarne

nen, objektiivisesti tarkkailtavissa ja mitattavissa oleva tekijä ja kollektiivinen todellisuus, joka voidaan epistemologisesti erottaa konkreettisista elävistä olennoista ja yksilön kokemuksen erityisyydestä. Tähän perinteeseen nojautuva biopolitiikan tutkimus tarkastelee tapoja tuottaa tietoa

IMAGE: Ami Koironen: Kehon muisti, nro 1.

ja on samalla kiinnostunut niihin kytkeytyvästä politiikasta ja hallinnan tavoista. Nykyteoreetikot korostavat, että Foucault'n biopolitiikan käsitettä tulee arvioida ja teoretisoida uudelleen, jotta se soveltuu kuvamaan erilaisia muotoja saavaa uusliberalistista biopolitiikkaa ja sen kytköksiä bioteknologian ja biotalouden murrokseen (Cooper 2008; Lettow 2012).

Queer-näkökulmat biopolitiikkaan ovat keskittyneet tapoihin, joilla sukupuoli, seksuaalisuutta, rotua ja vammaisuutta koskevat normit kytkeytyvät taloudellisiin ja kansallisiin ideologioihin (ks. Puar 2007; Snorton ja Haritaworn 2013, Aizura 2012; Haritaworn et al. 2014; Rohrer 2014; Spade 2015). Queer-näkökulmissa on korostettu intersektionaalisuuden merkitystä tarkasteltaessa tapoja, joilla normatiivisuutta ja siihen liittyviä kategorioita tuotetaan queer-yhteisöihin kuuluvien elämän ehtojen säätelyssä ja määrittelyssä. Intersektionaalisen näkökulman tarpeellisuus korostuu tarkasteltaessa poliittisia muutoksia ”terrorismin vastaisen sodan”, rasismien ja geopolitiittisten rajojen tiukentamisen hallitsemassa ajassa, jossa väestöryhmiä määritellään ja profiloidaan etnisyyden, kansallisuuden ja rodun mukaan. Transihmisten oikeuksien muodostumista ja suhteutumista siirtolaisten liikkuvuuden säätelyyn tutkinut Aren Aizura (2012, 136–137) muistuttaa myös, miten normatiivisuuden politiikka ei ole enää yksioikoisesti erityisten kansallisten ideologioiden määrittelemää: globaalien ja lokaalien rajojen ja liikkuvuuden mahdollisuuksien kontrolloimiseen osallistuvat myös erilaiset kansainväliset, paikalliset ja ylijärjetyt instituutiot. Biopolitiikkaa queeristi tarkastelevassa teoretisoinnissa on tartuttu elämän ja kuoleman symbioottisen suhteeseen analysoimalla jännitteitä biopolitiikan ja nekropolitiikan – kuoleman ja poliittisen väkivallan saamien vallan muotojen – välillä (ks. esim. Puar 2007; Haritaworn et al. 2014). Elämän rajojen liikkuvuuden tarkasteluissa on kiinnitetty huomiota myös inhimillisen ja ei-inhimillisen rajakäynnin huokoisuuteen. Biologioiden saadessa uusia merkityksiä esimerkiksi biotieteiden kontekstissa, biopolitiikan kriittinen tarkastelu pyrkii paljastamaan itsepintaiset tavat

SQS
1–2/2018

II

Johdanto

Lotta
Kähkönen
ja
Tiia
Sudenskaarne

pitää kiinni selkeistä ontologisista erotteluista ja rajanvedoista esimerkiksi ihmisten ja eläinten välillä (ks. Chen 2012, 127–155).

Elämän etiikkaa ja politiikkaa?

Bioetiikan käsite syntyi samoihin aikoihin biopolitiikan käsitteen kanssa. Vaikka bioetiikka on vuosikymmenten saatossa vakiintunut omaksi tieteenalaksi, sen piiriin luettavan tutkimuksen taustateoriat ja tieteelliset asetelmat eroavat toisistaan. Bioetiikkaa tehdään niin hoiva- ja lääketieteellisistä, oikeustieteellisistä kuin filosofisista positioista. Tämä moninaisuus, joskus jopa eripuraisuus, näkyy myös bioeettisen tutkimuksen kohteiksi valikoituvissa ilmiöissä. Ilmiöihin ja käytänteisiin liitettävät bioeettisiksi mielletyt ulottuvuudet ja merkitykset eivät ole itsestään selviä vaan riippuvaisia sosiopolitiittisista konteksteista ja ammatillisista agendoista. Duncan Wilsonin (2011, 123; ks. myös Dow 2016, 16–17) mukaan tarkasteltaessa esimerkiksi bioetiikan kehitystä Iso-Britanniassa on merkillepantavaa, kuinka joitakin hoitoja ja teknologioita on tutkittu paljon, toisia taas ei lainkaan. Bioeettiset merkitykset rakentuvat osaltaan sen mukaan, millaisen huomion bioeettinen tutkimus antaa jollekin ilmiölle – tai toisaalta, mitkä kysymykset ovat jääneet huomiotta.

Wilsonin mukaan bioetiikan vaikutusvalta lisääntyi Britanniassa oleellisesti 1980-luvulla samaan aikaan kun IVF-lisääntymisteknologia kehittyi ja valtavirtaistui – eikä suinkaan sattumalta. Niin kutsuttua koeputkihedelmöitystä käsiteltiin julkisessa keskustelussa laajasti, mikä synnytti tarpeen asiaan perehtyneille lääketieteen, filosofian ja oikeustieteen tuntijoille. Keskustelu yhdistyi saumattomasti tuon ajan Britannian ja Margaret Thatcherin konservatiivipuolueen tavoitteisiin lisätä ammatti- ja yksilönvastuuta sekä edistää kuluttajavalintaa kaikilla elämän osa-alueilla. Wilson kritisoi näkemystä bioetiikasta yhtenä ihmisoikeusliikkeen monista

lapsista tai vasemmistoajattelun vastaiskuna lääketieteellistämisen alista-ville vaikutuksille. Hänen näkemyksensä mukaan Iso-Britanniassa, missä eräät maailman vaikutusvaltaisimmista bioeettisen tutkimuksen tekijöistä ja rahoittajista toimivat, bioetiikan nousua edesauttoi merkittävästi sen yhteensopivuus Thatcherin hallinnon oikeistopoliittisten tavoitteiden – erityisesti valintaretoriikan ja terveystieteiden kaupallistamisen – kanssa. Toinen keskeinen vaikutin oli Wilsonin mukaan se, että bioeettinen keskustelu ja tutkimus pikemmin pönkittivät lääketieteen käytänteitä kuin kumosivat niitä. (Wilson 2011, 128–130, 134.)

Vaikka Wilsonin näkemystä voi pitää synkkänä, ellei jopa nihilistisenä, ei bioetiikka kirvonnut biopolitiittisesta tai muustakaan luonteeltaan alun perin filosofisesta keskustelusta. Biopolitiikan tavoin bioetiikka limittyy lääketieteessä ja bioteknologiassa tapahtuneen kehityksen myötä virinneisiin kysymyksiin ihmiselämää koskevasta tiedosta. Thomas Lemke näkee bioetiikan biopolitiikan muotona, joka rajoittuu liiaksi eettisiin ehtoihin ja arvoihin. Wilsonin tapaan myös Lemke (2011, 123) suostuu ”valtavirtabioetiikkaan”, koska se ei kiinnitä tarpeeksi huomiota siihen, kenellä on oikeastaan tarpeeksi resursseja hyödyntää lääketieteen ja teknologian tarjoamia vaihtoehtoja tai siihen, miten yksilöt kokevat heille tarjolla oleviin lääketieteellisiin vaihtoehtoihin kytkeytyvät institutionaaliset odotukset ja sosiaaliset rajoitukset. Lemke näkee ”valtavirtabioetiikan” neoliberalistisen, yksilön vastuuta korostavan biopolitiikan jatkeena. Bioetiikka ei nykyisin kuitenkaan tule ymmärtää monoliittisena diskurssina, vaan se on monien kriittisten keskustelujen ja näkökulmien tutkimuskenttä. Keskusteluissa yhdistyvät sekä teoreettiset näkökulmat – biopolitiikan analyysiin pureutuvat lähestymistavat mukaan lukien – että käytännönläheiset, konkreettisia esimerkkejä ja ratkaisuja pohtivat keskustelut (ks. esim. Kakuk 2017).

Queer-lääkkeitä

Nykykontekstissa bioeettiset keskustelut pyrkivät purkamaan asiantuntijavaltaa ja lisäämään julkista keskustelua. Keskustelu ei ole vielä kukaan tarpeeksi moniäänistä. Tämä koskee esimerkiksi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta. LHBT-bioetiikan rinnalle on viime vuosina noussut queer-bioetiikka, joka yhdistää queer-teorian lähtökohtia bioetiikkaan tavoitteenaan edistää LHBTQI-väestöä koskevien ongelmien ja erityiskysymysten bioeettistä tarkastelua. Queer-bioetiikan lähtökohdat ovat ihmistieteissä ja lääketieteen politiikan kriittisessä tarkastelussa. Samalla queer-bioetiikassa on kyse bioetiikan ydintehtävän toteuttamisesta: aktiivisesta osallistumisesta keskusteluihin lääke- ja biotieteiden etiikasta ja moraalista. Queer-bioetiikka pyrkii havainnollistamaan, miten politiikka on läsnä eettisissä periaatteissa ja oletuksissa avaamalla sellaisia historiallisia juuria ja monimutkaisia riippuvuussuhteita, jotka jäävät yleensä bioetiikan tarkastelun ulkopuolelle. Tietoisuus normien vallasta ja siitä, mitä ne voivat aiheuttaa ihmisille, joiden kokemukset eivät sovi cis- ja heteronormatiivisiin periaatteisiin ja käytänteisiin, avaa mahdollisuuksia laajempaan inhimilliseen kukoistukseen yleensä. Tavoite ei siis ole palvella vain niin kutsuttua LHBTQI-väestöä, jonka tarpeet ovat toki hoidon historiassa sivuutettu.

Ihmisen määrittäminen ja muokkautuminen suhteessa sukupuoleen ja seksuaalisuuteen on jatkuvassa muutoksessa. Normatiivisuuden kompleksisuuden pureutuvaa, kriittistä queer-ajattelua tarvitaan muutosten ja moninaisuuden avaamisessa sekä normaaliuden pakottamisesta aiheutuvien epäkohtien korjaamisessa bioeettisen ymmärryksen ja oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi. Bioetiikka ei ole kyennyt ratkaisemaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä koskevia eettisiä kysymyksiä ja havaittuja käytännön ongelmia. Valtavirtabioetiikka ei ole kyennyt tukemaan queer-potilaiden toimijuutta tai purkamaan riittävästi omaa cis- ja heteronormatiivisuut-

taan. LHBT- ja queer-bioetiikan kentällä käydyt keskustelut ovat olleet sen näkökulmasta marginaalisia (Murphy 2015; Nelson 1998; 2012). Queer-bioeettinen dialogi on vakiintunut vasta 2010-luvulla bioetiikan lippulaivajulkaisujen kuten *Bioethicsin* säännöllisiin sisältöihin (Wahlert ja Fiester 2012; Murphy 2015; Richie 2016; Leibetseder 2018). Vaikka vakiintumista voi pitää läpimurtona, on syytä muistaa, että se on vaatinut vuosikymmenten ajan queer- ja LHBT-tutkimuksen piirissä tehtyä systemaattista tutkimus- ja ajatustyötä, jonka materiaaliset resurssit ovat usein olleet marginaaliset – ja ovat yhä.

Menetelmiltään queer-bioetiikka on poikkitieteellinen tutkimusala, joka hyödyntää esimerkiksi lääketieteen historiaa, filosofiaa ja kertomuksellista tutkimusta. Poikkitieteellisyys sisältää tavoitteen rakentaa biotieteiden ja ihmistieteiden välistä dialogia. Alan pioneerit Lance Wahlert ja Autumn Fiester (2012) nimeävät queer-bioetiikan tavoitteiksi normatiivisuuden politiikan haastamisen ja terveydenhuollon eriarvoisuutta ja syrjintää aiheuttavien käytäntöjen osoittamisen. Lance Wahlertin (2016) mukaan queer-bioetiikka vastaa LHBTQI-kysymysten haasteisiin myös käytännön tasolla, sillä se voi tarjota tapoja sisällyttää queer-potilaat ja heidän perheensä bioetiikan kaanoneihin pyrkimättä kuitenkaan mitätöimään queerin häiritsevyyttä eettisessä pohdinnassa.

Queer-bioetiikan tavoitteiden saavuttamiseksi Wahlert ja Fiester (2014, 62) ovat kehittäneet arviointilistan (*Queer Bioethics Inventory*), joka on tarkoitettu niin käytännön kliinisiin kohtaamisiin kuin queer-bioeettisen teoriatason ymmärryksen edistämiseen eli bioeettiseen tapaustutkimukseen. Queer-bioeettistä arviointilistaa voi pitää cis- ja heteronormatiivisuuden metodologisena paljastimena. Wahlert ja Fiester (ibid.; vrt. Dean et al. 2016) kuitenkin huomauttavat, että LHBTQI-kysymysten sisällyttäminen bioetiikan kaanoniin ei välttämättä aina edistä lääketieteellisen queer-toimijuuden sallimista. LHBTQI-kysymysten tai –toimijuuden sisällyttä-

SQS
1–2/2018

IV

Johdanto

Lotta
Kähkönen
ja
Tiia
Sudenkaarne

minen bioeettiseen tarkasteluun intergraation tai inklusion merkityksessä ei riitä purkamaan syrjintää ja ratkomaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden medikalisaatiota oikeudenmukaisesti. Arviointilistan avulla päästään Wahlertin ja Fiesterin mukaan metodologisesti pureutumaan myös hyvää tarkoitaviin mutta yhtä kaikki epäoikeudenmukaisiin bioeettisiin asenteisiin LHBTQI – tutkimuksessa ja hoitokäytännöissä. Esittämällä arviointilistan kysymyksiä hoitosuosituksille tai tutkimuskirjallisuudelle voidaan punnita bioeettisten tapauksertomusten vaikutuksia, oikeutusta ja puolueettomuutta. Kysymyksiä voi hyödyntää niin käytännön potilastyössä kuin teoreettisia kysymyksenasetteluja tarkasteltaessa, jotta tavoitettaisiin paremmin LHBTQI-potilaiden tarpeet. Käsitteksen LHBTQI-potilaista ja heidän tarpeistaan tulee rakentua queer-analyysille sen sijaan, että se perustuu yksinkertaistavalle ja näennäiselle ymmärrykselle tai ”perverssille” kiinnostukselle, jota Wahlert ja Fiester (ibid.) kutsuvat bioeettiseksi voyerismiksi ja joka rakentuu Cristina Richien (2016, 369) sanoin ”biologiselle fetisismille”. Kysymykset koskevat muun muassa queer-potilaiden infantilisoitua, cis-normatiivisuuteen mukauttamattomien ruumiillisuuksien arvostamista, moninaisten perhesuhteiden kunnioittamista ja LHBTQI-stereotyyppien läsnä- tai poissaoloa.

Queer-bioetiikan ja politiikan uudet haasteet

Koska queer-biopolitiikka ja queer-bioetiikka ovat moniäänisiä tutkimuksellisia lähestymistapoja, ne sisältävät myös jännitteitä. Eräs jännite liittyy siihen, että tutkimus keskittyy kysymyksiin lisääntymisestä ja LHBT-ihmisten lisääntymisoikeuksista. Cristina Richien (2016) mukaan queer-bioetiikan tulisi biologisen reproduktion edistämisen sijaan keskittyä bioetiikan uudelleen kirjoittamiseen ja eettisten näkökohtien laajentamiseen. Richie kritisoi perinteisiä LHBTQI-kysymyksenasetteluja siitä, että ne eivät ole tarpeeksi queer-kumouksellisia ja keskittyvät liikaa avusteiseen lisääntymi-

seen ja teknologioihin (ART), kuten geeniteknologiaan (ARGT). Richien mukaan queerin (jonka hän kirjoittaa isolla alkukirjaimella) kapinallisuuden ytimessä ovat yleisesti hyväksytyjen käytänteiden, uskomusten ja arvojen kuvainraasto. Saman uhmakkuuden pitäisi määrittää myös queer-bioetiikka. (Richie 2016, 367.) Queer-bioetiikan pitäisi rakentua kolmelle perusprinsiiplille: heterotulevaisuudellisuuden torjumiselle, ympäristölliselle queer-bioetiikalle eli ihmiskeskeisyyden hylkäämiseen sekä vammais- ja crip-tutkimuksen omaksuman intersektionaalisuuden hyödyntämiselle.¹ Heterotulevaisuudellisuudella Richie (ibid.) tarkoittaa historiallista kytköstä pakkoheteroseksuaalisuuden ja lisääntymisen välillä, johon kytkeytyvät monitahoisesti avioliiton, patriarkaatin, naisalistuksen, raskauspakotuksen ja institutionalisoidun äitiyden kaltaiset järjestelmät.

Keskeisin siirtymä LHBT-tutkimuksen eetoksesta queer-teoreettisempaan lähestymistapaan on biologisen lisääntymisen mieltäminen yhdeksi monista vastenmielisistä, limittyvistä vallan akseleista, jotka kapitalismin, normittamisen ja avioliiton tapaan tulisi hylätä, jotta queer-ajattelulle oleellinen kumouksellisuus voisi toteutua. Monille queer-teoreetikoille biologisen lisääntymisen ja heterotulevaisuudellisuuden hylkääminen ovat queer-identiteetin ja käytänteiden ydin. Jotkut mieltävät queer-elämäntavat radikaaleiksi, lisääntymisyhteiskuntaa vastaan suunnatuksi negatiiviksi. Tätä Lee Edelmanin kirjassaan *No Future* (2004) esittämistä teeseistä virinnyttä näkökulmaa kutsutaan queer-teorian antisosiaaliseksi suuntaukseksi (ks. esim. Caserio et al. 2006; Liinason 2007, 86–87; Rodríguez 2011; Richie 2016, 366–367). Richien (2016, 368) mukaan heterotulevaisuudellisuudesta on luovuttava ensinnäkin siksi, että se sisältää apriorisen oletuksen biologisen lisääntymisen merkityksellisyydestä kaikille ihmisille. Queer-ajattelun pitäisi Richien mukaan tehdä vastarintaa ja luoda vastanarratiiveja

¹ Crip-teoria on queer- ja vammaistutkimusta yhdistävä teoria. Crip-teoriasta ks. esim. McRuer 2006; Kafer 2013; Apelmo 2012; Toriseva 2017, 16–19.

diskurssille, jossa lisääntymisen oletetaan täydentävän myös queer-yksilön elämän. Toiseksi Richien mukaan on tarpeetonta jatkaa lisääntymisen autuudesta toittamista, vaikka se tehtäisiinkin queer-näkökulmasta, sillä aiheen queer-tutkimuksellisessa kritiikissä on jo todettu oleellinen. Siksi queer-bioeettisten ja -poliittisen ajattelun olisi suunnattava kärkensä muihin kysymyksiin. (ibid.)

Richie visioi monien heterotulevaisuudellisuuden kriitikoiden tapaan, että queer-elämätiheet kuten bioetiikka, jotka eivät ensisijaisesti (jos lainkaan) ole kiinnostuneita syntymättömistä ihmisistä, voivat haastaa ihmiskeskeisiä diskursseja laajentamalla ihmisen moraalista vastuuta muihin planeettamme elämänmuotoihin. Queer-näkökulmasta ympäristöetiikkaan kuuluvat eläinten oikeuksien lisäksi kasvillisuuden ja ekosysteemien elinolosuhteiden turvaaminen, sillä queer tukee muita sorrettuja vähemmistöjä. Vaihtoehtoisten yhteisöjen luominen on tuttua queer-henkilöille, jotka muodostavat kiintymyssuhteensa heteronormatiivisuuden kehysten yli. Ympäristöllinen queer-bioetiikka kyseenalaistaa luonnonvaroja tuhlaavien, elämää suorittavien projektien mielekkyyden ja kannustaa sidokselliseen olemassaoloon, jossa vähemmän tärkeinä pidetyt elämänmuodot tunnustetaan. Queer-tulevaisuudellisuudessa moraalinen vastuu ei siis rakennu ajatukselle omien jälkeläisten vaan koko maapallon tulevaisuudesta. Tämä vaatii ihmisiltä nykyisiä eettisiä järjestelmiä paljon enemmän jaloutta, joka on irtaantunut ”biologisesta fetisismistä.” (Richie 2016, 368–369.)

Jo aiemmin pääkirjoituksessa esille tuotua vaatimusta queer-ajattelun intersektionaalisuudesta tulee Richien mukaan ensisijaisesti lähestyä crip-teorian kautta. LHBT-bioetiikka on usein samoilla linjoilla kriittisen vammaistutkimuksen esittämän kritiikin kanssa. Tämä kritiikki kohdistuu lääketieteen tuottaman tiedon ja instituution tapoihin määritellä normaali ja tulkita eroavat vaihtelut hoitoa vaativiksi poikkeaviksi. Richin näkemyksen mukaan queer-bioetiikka vastustaa queer-kehollisuuden kolonisoimista

kyseenalaistamalla yleisesti hyväksytyt käsitykset lääketieteellisestä toivottavuudesta, terveydestä, kyvykkyydestä ja vammaisuudesta. Lisäksi se haastaa lääketieteen ymmärrystä syistä ja seurauksista, diagnostiikkaa ja hoitosuosituksia. Lääketieteelliset reaktiot vammaisuuteen sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen ovat usein lähtöisin valkoisen, keskiluokkaisen heterotulevaisuudellisuuden oletuksista ja edellyttävät mukautumista näihin paradigmoihin. Sekä crip että queer torjuvat kyvykkyyden normit ja vaativat hoitotoimenpiteiden ja lääketieteellisten ratkaisujen radikaalia uudelleen määrittelyä niin, että ne vastaavat potilaiden arvoja ja käytännön tietämystä. (Richie 2016, 369–370.) Kuten jo Foucault painotti, terveyden, normatiivisen ruumiillisuuden ja kontrollin kysymykset ovat myös biopoliittisesti erittäin oleellisia.

Vasta-argumenttina lisääntymisen keskeisyyttä kyseenalaistavalle ajattelulle voidaan esittää, että lisääntyminen on edelleen keskeinen kysymys

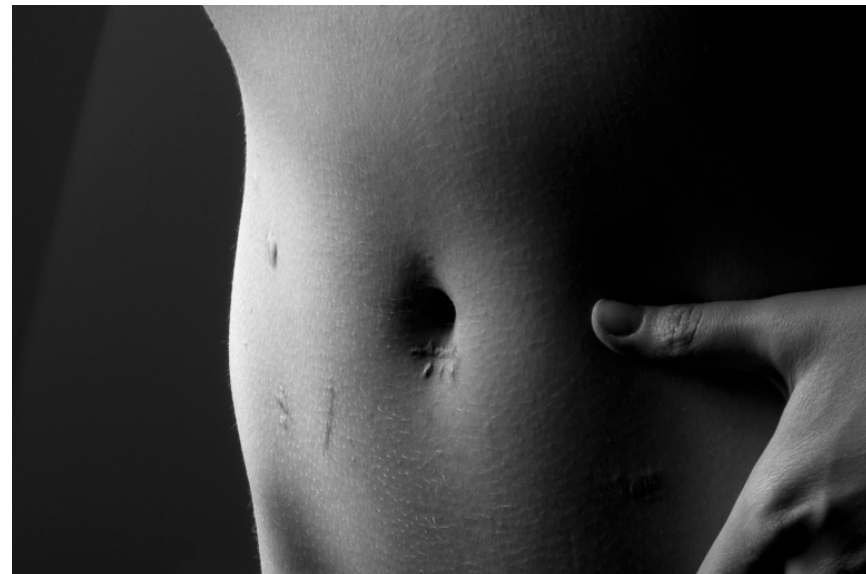

IMAGE: Ami Koironen: Hysto.

LHBTQI-väestön moninaisten erojen vuoksi. Kysymys lisääntymisestä näyttää nimittäin eri tavoin sosiaalisesti ja materiaalisesti kaikkein sorreutummassa asemassa olevien ihmisten näkökulmasta. Esimerkiksi Doris Leibetseder (2018, 139) huomauttaa, että vaikka Richie vaatii aiheellisesti lisääntymisen ja heterotulevaisuudellisuuden purkamista queer-bioetiikassa, näyttää kysymys lisääntymisen uusista muodoista toisella tavoin, kun sitä tarkastellaan rodun, ableismin ja sukupuolen moninaisuuden tuomien haasteiden näkökulmasta. Leibetsederin mukaan heterotulevaisuudellisuuden ja -mukautumisen hylkääminen ei tulisi tarkoittaa queer-bioettistä viestiä, että rodullistetuille LHBTQI-ihmisille ei voisi olla tarjolla queer-tulevaisuudellisuutta myös lisääntymisen kautta. Queer-käytänteiden tarkoitus on kumota hierarkioita ja purkaa syrjintää. Queer-lisääntyminen haastaa kiistatta cis- ja heteronormatiivisuutta kysyessään, kuka saa lisääntyä ja miten. Kysymällä millaisia lapsia saa syntyä queer-ajattelu yhdistää voimansa crip-kritiikkiin Richien toivomalla tavalla. Juuri tämä kysymys vaatii Leibetsederin mukaan queer-analyysiä, sillä avusteisen lisääntymisen (geeni)teknologioita voidaan käyttää joko normalisoivain tai moninaisuutta kunnioittavien lopputuloksien.

Leibetseder (2018, 141–142) korostaa, että queer-lisääntymistä tulee tarkastella suhteessa rodun, kansalaisuuden ja luokan käsitteisiin. Esimerkiksi munasolujen luovutuksen queer-kontekstissa – avusteisen lisääntymisen palveluja käyttävä naispari voi joissakin maissa saada omat palvelunsa hieman alennettuun hintaan, jos luovuttaa munasolujaan klinikan käyttöön – voi nähdä muokkaavan uudenlaista lisääntymisen queer-kansalaisuutta, kun ennen valtion silmissä ei-toivottu queer-lisääntyjä voi nyt lisääntyä ja samalla auttaa heteroparia lisääntymään. On kuitenkin huomattava, että asetelmasta aukeaa uusi, korostuneen taloudellinen näkökulma biovaltaan elämän uusintamisen ja hallinnoimisen yli, joka kytkeytyy luokkaan, rotuun ja kansalaisuuteen. Näiden tarkastelua ja kytkemistä queer-intersektionaalisuuteen olisi siis tutkimuksellisesti

laajennettava. (Ibid.) Leibetsederin (2018, 142) mukaan erityisesti silloin, kun queer- ja trans-ihmiset sekä vammaiset – eli ihmiset, joiden toiminnalle syrjintä ja erilaiset institutionaaliset ja yhteiskunnalliset järjestelyt aiheuttavat rajoituksia – käyttävät (geeni)teknologia-avusteisesta lisääntymisestä, kasvaa biokolonialismin riski. Haritawornin et al. (2014) queer-nekropolitiikaksi nimeämä kuoleman ja väkivallan yhteenkietouma on Leibetsederin mukaan queer-lisääntymisen biokolonialismin muoto. Myös Michael Nebeling Petersenin (2015, 100; ks. myös Leibetseder 2018, 144) on analysoinut miesparien kansainvälisiä sijaissynnytysjärjestelyjä nekropolitiikkana, jossa homomiehen vitaalius eli heteronormatiivisen lisääntymiskäskyn täyttäminen vaatii rodullistetun, luokkastatukseltaan alemman toisen (sijaissynnyttäjän) voimattomaksi tekemistä. Näkökulman voi nähdä osallistuvan biopolitiikan käsitteen uudelleen arviointiin ja teoretisoimisen uudistamiseen, jotta se soveltuu kuvamaan erilaisia muotoja saavaa uusliberalistista biopolitiikkaa ja sen kytköksiä bioteknologian ja biotalouden murrokseen.

Rotu, etnisuus, luokka ja kansalaisuus ovat oleellisia queer-todellisuuksien ja mahdollisuuksien määrittäjiä. Ne voivat myös toimia erinomaisina queer-bioettistä ja queer-biopolitiikkaa yhdistävinä kategorioina. Niiden näkökulmia tulee kuitenkin vielä täydentää crip-teoreettisella näkökulmalla intersektionaalisuudella.

Teemanumeron artikkelit ja puheenvuorot

Johdannossa tavoittemme on ollut esitellä erityisesti queer-bioetiikkaa ja siitä käytäviä ajankohtaisia keskusteluja, sillä ala on Suomessa vielä lähes tuntematon eivätkä keskustelut ole välttämättä tuttuja kotimaiselle tiedeyhteisölle. *SQS-lehti* toimiikin – jälleen kerran – edelläkävijänä ja samalla toivottavasti aiheesta kumpuavien, tieteidenvälisten keskustelujen

vauhdittajana. Teemanumeron kaksi englanninkielistä artikkelia vievät lukijat syvälle queer-bioetiikan käytännön kysymyksiin ja alan kehittämiseen. Puheenvuorot liittyvät laajemmin biopolitiikkaan kytkeytyviin ajankohtaisiin kysymyksiin ja historiaan. Kuvituksena toimivat Ami Koirasen vahvat, kehollisuutta, toimijuutta ja biovaltaan liittyvää kontrollia tutkivat valokuvat. *SQS-lehti* kiittää lämpimästi Amia luvasta käyttää kuvia.

Eetu Kejosen artikkeli ei liity varsinaisesti teemanumeroon vaan tuo kutkuttavan kiinnostavan analyysin homoparin lähetystyöhön siunaamista koskevan uutisen synnyttämästä keskustelusta *Seurakuntalainen* -verkkolehden sivustolla. Suurin osa kommentoinneista tuomitsi lähettämispäätöksen. Kejonen havainnollistaa tarkan luentansa avulla, miten kiihkeät kommentit heijastavat keskustelua uskonnon ja seksuaalisuuden kysymyksistä suomalaisessa kontekstissa, mutta myös laajemmin, moniarvoistuvassa yhteiskunnassa läsnä olevia kansalaisuutta koskevia poliittisia kysymyksiä.

Emma Tunstall, Sarah Kay Moore ja Lance Wahlert tarkastelevat artikkelissaan intersukupuolisuutta queer-bioeettisenä kysymyksenä ovotestikulaarisuuden kautta. He antavat sekä eettisiä että käytännön kliinistä työtä ohjaavia suosituksia intersukupuolisuuden queer-bioeettiseen ymmärtämiseen. Lisäksi he hahmottelevat intersukupuolisuuden queer-bioeettisesti kestäviä käytänteitä suhteessa olemassa oleviin eettisiin ohjeistuksiin, kuten bioetiikan neljään peruseriaatteeseen.

Tiia Sudenkaarne tarkastelee artikkelissaan filosofis-esseistisesti intersektionaalisuuden teoriaa ja sen yhdistämistä queer-bioetiikkaan. Artikkelin rakentuu löyhästi yksisarvissymbolin hyödyntämiselle. Monitulkintainen yksisarvinen on positiivisen LGBTQI-identiteetin symboli ja vastarinnan merkki. Lisäksi yksisarvinen on myyttinen *rara avis* -ruumiillisuus, jollaisina myös sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisten identiteettien

ja ruumiillisuuksien voi nähdä rakentuvan bioetiikassa. Sudenkaarne aloittaakin pohdintansa bioetiikan kontekstissa tekemällään yksisarvishavainnolla, joka herätti hänen kiinnostuksensa intersektionaalisuuden teoriaan. Sudenkaarne pohtii tapauksen liittyvää moninaisuuden, solidaarisuuden ja eettisen selkeyden tasapainottelun vaikeutta identiteetin, essentialismin ja relativismin ongelmiksi kutsumiensa kysymysten kautta. Lopuksi hän tarjoaa ehdotuksia queer-bioetiikan ja intersektionaalisuuden jatkotutkimukseen.

Brooke English tarkastelee keskustelupuheenvuorossaan sukupuolen määrittelyä viimeaikaisissa Yhdysvaltalaisissa lakiasetuksissa. English havainnollistaa, miten lait pakottavat erityisesti transihmisiä, intersukupuolisia ja muunsukupuolisia tekemään jatkuvia valintoja henkilökohtaisen turvallisuuden ja oman kokemuksesta vastaavan identiteetin välillä. Tarkastelussa ovat keskustelua herättäneet wc- ja suihkutilojen käyttöä koskevat lait (bathroom bills) Texasissa (SB 6) ja Pohjois-Carolinassa (HB 11) sekä Kaliforniassa voimassa oleva laki (SB 179), joka lisää lailliseksi sukupuolen kategoriaksi vaihtoehdon ”non-binary”. Wc-lait edellyttävät ihmisten käyttävän julkisia, sukupuolitettuja wc-tiloja heille syntymätodistuksessa määritellyn ”biologisen” sukupuolen mukaisesti. Lait olettavat, että ihmiset voidaan fyysisten piirteidensä mukaan aina tunnistaa joko miehiksi tai naisiksi. Ne luovat tilanteen, jossa ihmiset, jotka eivät näkyvästi sovi sukupuolen kahtiajakoon, eivät voi laillisesti olla olemassa julkisissa tiloissa. Kaliforniassa voimassa olevan lain tavoitteena on tunnistaa täsmällisemmin sellaiset henkilöt, jotka eivät identifoidu sukupuolen kahtiajaon mukaisesti. Vaikka tavoite on väljentää sukupuolen määritelmää ja tunnistaa sukupuolen moninaisuus, se pakottaa sukupuolen moninaisuuden kirjon kolmanteen kategoriaan. Lisäksi laki synnyttää ristiriitaisia tilanteita trans- ja muunsukupuolisille ihmiselle todellisuudessa, joka toimii edelleen sukupuolen normatiivisen kahtiajaon ehdoilla.

Katariina Parhin puheenvuoro käsittelee Homoseksuaalisuuden-diagnoosia, joka tuli vuonna 1954 yhdeksi Tautinimistössä mainituista psykopatia-diagnoosin alakategorioista. Hän tarkastelee Lapinlahden sairaalassa vuosina 1954–1968 Homoseksuaalisuuden-diagnoosilla hoidettujen henkilöiden potilaskertomuksia. Hän avaa tuon ajan psykiatrien käsityksiä homoseksuaalisuudesta ja tarkastelee psykiatrisia vaikeuksia, joita sairaalaan tulleilla potilaskertomusten mukaan oli.

Lähteet

- Aizura, Aren. 2012. ”Transgender Rights and Immigration Law”. Teoksessa *Transfeminist Perspectives in and beyond Transgender and Gender Studies*, toimittanut Anne Enke, 133–150. Philadelphia: Temple University Press.
- Apelmo, Elisabet. 2012. ”Crip Heroes and Social Change”. *Lambda Nordica* 17 (1–2): 27–52.
- Casario, Robert L., Lee Edelman, Judith Halberstam, José Esteban Muñoz ja Tim Dean. 2006. ”The Antisocial Thesis in Queer Theory”. *PMLA* 121 (3): 819–828.
- Chen, Mel Y. 2012. *Animacies: Biopolitics, Racial Mattering, and Queer Affect*. Durham & London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822395447>
- Clough, Patricia ja Craig Willse (toim.). 2011. *Beyond Biopolitics: Essays on the Governance of Life and Death*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822394235>
- Cooper, Melinda. 2008. *Life as Surplus: Biotechnology and Capitalism in the Neoliberal Era*. Seattle & Lontoo: University of Washington Press.
- Dean, Megan A., Elizabeth Victor ja Laura Guidry-Grimes. 2016. ”Inhospitable Healthcare Spaces: Why Diversity Training on LGBTQIA Issues is not enough”. *Journal of Bioethical Inquiry* 13(4): 557–570. <https://doi.org/10.1007/s11673-016-9738-9>
- Dow, Katherine. 2016. *Making a Good Life: An Ethnography of Nature, Ethics, and Reproduction*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400881062>
- Edelman, Lee. 2004. *No Future: Queer Theory and the Death Drive*. Durham & Lontoo: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822385981>
- Foucault, Michel. 1998. *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto. Nautintojen käyttö. Huoli itsestä*. Suom. Kaisa Sivenius. Tampere: Gaudeamus.
- Haritaworn, Jin, Adi Kuntsman ja Silvia Posocco. 2014. ”Introduction: ’Queer Necropolitics’”. Teoksessa *Queer Necropolitics*, toimittaneet Jin Haritaworn, Adi Kuntsman ja Silvia Posocco, 1–26. Oxon & New York: Routledge.
- Kafer, Alison. 2013. *Feminist Queer Crip*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Kakuk, Péter. 2017. *Bioethics and Biopolitics: Theories, Applications and Connections*. Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-66249-7>
- Leibetseder, Doris. 2018. ”Queer Reproduction Revisited and Why Race, Class and Citizenship still Matters: A Response to Cristina Richie”. *Bioethics* 32(2): 138–144. <https://doi.org/10.1111/bioe.12416>
- Lemke, Thomas. 2011. *Biopolitics: An Advanced Introduction*. Käänt. Erick Frederick Trump. New York & London: New York University Press.
- Lettow, Susanne (toim.). 2012. *Bioökonomie: Die Lebenswissenschaften und die Bewirtschaftung der Körper*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Liinason, Mia. 2007. ”Grand Narratives and Other Narratives in Queer Studies of Today”. *SQS-lehti* 1/2017: 85–88.
- McRuer, Robert. 2006. *Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York: New York University Press.
- Mills, Catherine. 2018. *Biopolitics*. New York: Routledge.
- Murphy, Timothy F. 1997. *Gay Science: The Ethics of Sexual Orientation in Research*. New York, NY: Columbia University Press.
- Murphy, Timothy F. 2015. ”LGBT People and the Work ahead in Bioethics”. *Bioethics* 29(6), ii–v. <https://doi.org/10.1111/bioe.12168>
- Nelson, J.L. 1998. ”The Silence of the Bioethicists. Ethical and Political Aspects of Managing Gender Dysphoria”. *Gay and Lesbian Quarterly* 4(2): 214–229.
- Nelson, J.L. 2012. ”Still Quiet after all these Years: Revisiting the ‘Silence of Bioethicists’”. *Journal of Bioethical Inquiry* 9(9): 249–259. <https://doi.org/10.1007/s11673-012-9377-8>
- Petersen, Michael Nebeling. 2015. ”Between Precarity and Privilege: Claiming Motherhood as Gay Fathers through Transnational Surrogacy”. Teoksessa *(In)Fertile Citizens: Anthropological and Legal Challenges of Assisted Reproduction Technologies*, toimittaneet V. Kantsa, G. Zanini ja L. Papadopoulou, 93–100. Ateena: Alexandria Publications.

SQS
1–2/2018

IX

Johdanto

Lotta
Kähkönen
ja
Tiia
Sudenkaarne

- Puar, Jasbir. 2007. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Durham & London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822390442>
- Richie, Cristina. 2016. "Lessons from Queer Bioethics: A Response to Timothy F. Murphy". *Bioethics* 30(5), 365–371. <https://doi.org/10.1111/bioe.12246>
- Rodríguez, Juana María. 2011. "Queer Sociality and Other Sexual Fantasies". *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 17(2): 331–348.
- Rohrer, Judy. 2014. *Queering the Biopolitics of Citizenship in the Age of Obama*. New York: Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1057/9781137488206>
- Snorton, Riley ja Jin Haritaworn. 2013. "Trans Necropolitics". Teoksessa *The Transgender Studies Reader II*, toimittaneet Aren Aizura ja Susan Stryker, 66–76. New York: Routledge.
- Spade, Dean. 2015. *Normal Life: Administrative Violence, Critical Trans Politics, and the Limits of Law*. Durham & London: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822374794>
- Toriseva, Roosa. 2017. "Intersukupuolisuus suomalaisten lääkärin käytännöissä ja puheessa". *Sukupuolentutkimus* 1/2017: 15–29.
- Wahlert, Lance ja Autumn Fiester. 2012. "Queer Bioethics: Why its Time Has Come". *Bioethics* 26(1): ii–iv. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8519.2011.01957.x>
- Wahlert, Lance ja Autumn Fiester. 2014. "Repaving the Road of Good Intentions. LGBT Health Care and the Queer Bioethical Lens". *Hastings Center Report* 44(4): 56–65.
- Wahlert, Lance. 2016. "Queer Bioethics: On the Historical Legacy and Contemporary Stakes of Healthcare for LGBT Communities". Keynote-puheenvuoro seminaarissa Pervot Parantumiset/Parantamiset: Queer Healings. Turun XI lesbo-, homo- ja queer-tutkimusseminaari 20.–21.10.2016, Turun yliopisto.
- Wilson, Duncan. 2011. "Creating the 'Ethics Industry': Mary Warnock, in Vitro Fertilization and the History of Bioethics in Britain". *BioSocieties* 6(2), 121–141. <https://doi.org/10.1002/hast.373>

SQS
1–2/2018

X

Johdanto

Lotta
Kähkönen
ja
Tiia
Sudenkaarne